

Ilyés Szilárd Zoltán

Tanügyiék és egyháziak a számok tükrében

Az itt közlésre kerülő írás előtanulmányként szolgál egy olyan szociológiai felméréshez, amelynek célja az erdélyi magyar értelmiség politikai-közéleti szerepvállalásával kapcsolatos kérdések vizsgálata. Azoknak a tanügyi és egyházi intézményes keretekben tevékenykedő értelmiségieknek az adatait és az ezek alapján megfogalmazható következtetéseket teszi közzé, akiket sikerült felvenni az Erdélyi Múzeum-Egyesület által kezdeményezett értelmiségi kataszterbe. Az adatgyűjtés 1996 őszén kezdődött, és az említettekre vonatkozóan 1998 júniusáig tartott. A számszerű adatokat közlétevé tanulmány a szóban forgó értelmiségi réteg foglalkozás, életkor, régió, illetve lakóhely (város, falu) szerinti megoszlását mutatja be.

Módszertani dilemmák

Mindenekelőtt az értelmiség általunk használt fogalmát kell tisztáznunk. Eszerint értelmiséginek tekintettünk minden felsőfokú végzettséggel rendelkező, szellemi munkakörben alkalmazott embert.

A fogalom e tág használatát több szempont is indokolta. Egyrészt az, hogy minket e munka során az erdélyi magyarság közösségi létéhez szükséges szellemi tőke nagysága érdekelt. Figyelembe véve, hogy az autonóm gondolkodás és az ennek alávetett, felelősségteljes, társadalmi relevanciával is bíró cselekvés minden általunk értelmiséginek tekintett embertől megkövetelhető – és a szóban forgó társadalmi réteg tagjainál ezen erények megléte ugyanúgy hatással van a közösségépítésre, mint azok hiánya –, figyelmünket kiterjesztettük mindazokra, akik potenciálisan szellemi tőke birtokában vannak. Másrészt – gyakorlatias megfontolásokból – a fogalom körének megvonásakor a mérhetőségre is tekintettel kellett lennünk. Az adatgyűjtést csak úgy lehetett sikeresen és a legnagyobb hatékonysággal lebonyolítani, ha az általunk megcélzott adatait az őket tömörítő intézményes keretek adta lehetőségeket kihasználva gyűjtöttük be.

A második módszertani probléma pontosan a romániai intézmények operativitásából fakad. Az állami intézmények, vezetőik rugalmatlanságától és titkáraik talpraesettségétől függően, többé-kevésbé még mindig rossz, pártállami beidegződéseik jegyében járnak el. Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy hivatalosan semmiféle információt senkinek ki nem adnak. Emiatt és a teljesség igényének a fenntartása mellett munkánk időben meglehetősen elhúzódott.

Feltehető tehát a kérdés, hogy adataink mennyire naprakészek, nem vesztek-e aktualitásukból, milyen mértékben felelnek meg a valóságnak. Mivel ezek az aggályok csak a közoktatók adataival szemben fogalmazhatók meg (a felsőoktatásban, valamint az egyházi intézményes keretekben foglalkoztatottak adatai az 1997–1998-as tanév során kerültek begyűjtésre), kizárólag e réteg adatainak aktualitását kell tisztáznunk.

Meggyőződésünk, hogy a közoktatásban az utóbbi két-három évben nem voltak, de nem is lehettek olyan jelentős személycserék, amelyek a számadatok alapján megfogalmazott jelentősebb következtetéseink valóságosságát cáfolhatóvá tennék. Mindazonáltal a megfelelő helyen majd jelezzük az adatok származási évét, és összehasonlítás végett közzétesszük a velük egyidejű hivatalos, állami statisztikai adatokat is. Emellett felhívjuk az olvasó figyelmét azokra az esetleges változásokra vagy változástendenciákra, amelyek azóta bekövetkeztek-bekövetkezhetnek. Úgy gondoljuk, hogy ezekkel a pontosító útbaigazításokkal a mai helyzetre vonatkozó tájékozódást is lehetővé tesszük, és így használható adatokkal tudunk szolgálni.

Bár adatgyűjtő munkánk során szigorúan törekedtünk a teljességre, és az általunk rögzített kritériumok alapján az értelmiségiek mindegyikéről igyekeztünk tudomást szerezni, e célunkat

nem tudtuk maradéktalanul megvalósítani. Magyarázatul az szolgál, hogy egyrészt az állami intézmények jelentős hányada még a nem hivatalos adatközléstől is elzárkózott, másrészt hogy az így keletkezett információs hézagokat a hatékony intézményes formáikat még csak kereső civil (érdekvédelmi) szervezetek segítségével csak részben sikerült pótolni. Mindezen nehézségek ellenére számadatainkat összevetve a hivatalos statisztikai mutatókkal nem észlelhetők figyelemreméltó eltérések.

Végezetül néhány szóban reflektálnánk azokra a problémákra, amelyek adataink perspektívításának a hiányából adódnak. Nem volt lehetőségünk – s így célunk sem –, hogy az adatainkat összevessük ugyanabban a közegben végzett más felmérések adataival. Addig, amíg nem kerül sor adatbázisunk felfrissítésére, nem mondhatunk semmi bizonyosat azokról a tendenciákról, amelyek alapján a jövőbeli állapotokra vonatkozó tudományos igényű hipotézisek megfogalmazhatók. Ami adatbázisunk alapján egyértelműen felrajzolható, az a felmérés időpontjában aktuális állapotokat mutatja be. Mindazon esetekben, amikor adataink interpretálásában segítségünkre lehetnek hivatalos statisztikai mutatók – ezeket feltüntetjük, és utalunk arra, hogy azok honnan származnak.

Gyakorlatilag a felmérést két lépésben valósítottuk meg. 1. Azonosítottuk a különböző értelmiségi csoportok, tevékenységi területek létező (állami vagy civil) intézményi hátterét, mindazokat az intézményeket, amelyek érdekképviseleti, szövetségi, adminisztratív stb. formában valamelyik értelmiségi csoportot képviselik. Jelen esetben ilyeneknek tekintettük a Romániai Magyar Pedagógusok Szövetségét, az RMDSZ Oktatási Főosztályát, a megyei tanfelügyelőségeket, a romániai felsőoktatási intézményeket, a különböző egyházak erdélyi püspökségeit stb. (részletes felsorolásukat lásd a függelékben). 2. A felsorolt intézmények személyes vagy közvetett megkeresésével összegyűjtöttük mindazokat az adatokat, amelyekre a kataszter összeállítására céljából szükségünk volt, felhasználva az intézmény, szövetség már meglévő vagy felkérésünkre összeállított adatbázisait. Amennyiben ez az adatbázis nem volt teljes, megpróbáltuk kiegészíteni, más intézményekhez folyamodva, esetenként magánszemélyek segítségére támaszkodva, akik kérésünkre, például a közoktatás esetében iskolánként, elvégezték az adatgyűjtést. A nemzetiségi hovatartozás megállapításában a deklarált, illetve a személyi adatlapon feltüntetett nemzetiséget vettük alapul.

Az általunk összesített adatbázisok 9941 személy adatait tartalmazzák, akik foglalkozás, valamint lakóhely szerint a következőképpen oszlanak meg:

1. táblázat

Kategória	Foglalkozás	Lakóhely		Összesen
		Város	Falu	
Tanügyi értelmiség	Tanárok	4894	2777	7671
	Egyetemi oktatók	675	4	679
Egyházi értelmiség	Lelkészek, papok	654	937	1591

A rendelkezésünkre álló adatok értelmében a fenti értelmiségi csoportoknak az említett paraméterek (szám, régió, lakóhely, életkor) szerinti megoszlása a következő képet mutatja.

Oktatás

Közoktatás¹

I. Szám szerinti és régiókénti megoszlás

A régió szerinti megoszlás vizsgálatában a jelenlegi román közigazgatási egységeket (megyéket) vettük alapul, azaz a tizenhat jelenlegi erdélyi megyét. Vizsgálatunkból kimaradt Krassó-Szörény megye, ahol nem létezik magyar nyelvű középfokú oktatás. A vizsgált értelmi-ségi csoport régiókénti, valamint szám szerinti megoszlását a 2. táblázat tartalmazza.

2. táblázat²

Régió (Megye)	Absz. szám	Ezrelék	Lakóhely			
			Város		Falu	
			Absz. szám	Ezr.	Absz. szám	Ezr.
Arad	149	2,4	76	2,03	73	3
Beszterce-N.	73	3,5	42	4,85	31	2,5
Bihar	380	2,1	275	2,52	105	1,4
Brassó	200	3,1	142	3,08	58	3,3
Fehér	89	3,6	63	4,66	26	2,3
Hargita	2391	8,1	1421	11,23	970	5,8
Hunvadás	56	1,7	56	1,73	—	—
Kolozs	411	2,8	346	3,45	65	1,4
Kovászna	1484	8,5	899	9,91	585	6,9
Maros	1195	4,7	774	6,07	421	3,4
Máramaros	115	2,1	101	2,29	14	1,3
Szatmár	672	4,8	394	5,41	278	4,1
Szeben	51	2,6	51	3,11	—	—
Szilágy	299	4,7	165	6,64	134	3,5
Temes	106	1,7	89	2,1	17	0,8
Összesen	7671	4,8	4894	5,48	2777	3,9

Az első oszlop utolsó sora az összesített eredményt ismerteti; eszerint a magyar nemzetiségű, felsőfokú végzettséggel rendelkező tanügyi káderek és oktatók száma jelenleg Erdélyben mintegy 7671 fő, ami a népszámlálás országos szintű adataihoz viszonyítva (melyek szerint ma Romániában a magyar nyelvű elemi, gimnáziumi, valamint líceumi oktatásban közel 11 500 oktató tevékenykedik) mindenképpen reális számnak tűnik. Az adatgyűjtés periódusa (1994–1996) alatt a gimnáziumi, valamint líceumi tanárok teljes oktató létszámhoz viszonyított arányszáma a következőképpen változott: 1993/94-es tanév: 72,47%; 1994/95-ös tanév: 71,4%; 1995/96-os tanév: 70,35%. Ugyanebben a periódusban a magyar nyelven oktatók (elemi, gimnáziumi és líceumi tanítók és tanárok) abszolút száma pedig így alakult: 1993/94: 11 220; 1994/95: 11 555; 1995/96: 11 635. Ezen abszolút számok átlagának (11 470 oktató) az általunk az említett periódusban összeírt 7671 személy a 66,87%-át teszi ki. A fenti rövid számvetés hitelét még tovább erősíti az a tény, hogy míg a magyar nyelvű gimnáziumi tanárok száma az országos átlagnál lassabban gyarapodik, addig az elemi oktatók esetében ez a szám az átlaggal egyező gyarapodást mutat.³

¹ A tanulmánynak a közoktatásra vonatkozó része 1997. július 17-én íródott. Ennek a résznek mind az adatgyűjtő, mind az adatfeldolgozó munkafázisát Demeter Attila kollégámmal együtt végeztük.

² A 2. 4. és 5. táblázatban a közoktatók Arad, Brassó, Szatmár és Temes megyei adatai az RMDSZ Oktatási Főosztályának, az 1993/94-es tanévben elvégzett felméréséből származnak. A fennmaradó megyék közoktatóinak adatait mi gyűjtöttük be az 1996/97-es tanév folyamán.

³ Vö. Anuarul Statistic al României 1997. Buc. 1998. 268–269.

A táblázat második oszlopa a tanerők arányát ismerteti (ezrelékben) megyénként, a magyar nemzetiségű összlakosság számához viszonyítva. (Erdély magyar lakosságának megyénkénti, valamint – a megyén belül – a lakóhely szerinti megoszlásáról lásd a 3. táblázatot.) Legalacsonyabb ez az arány Hunyad és Temes megyében (1,66 ezrelék), legmagasabb pedig Kovászna és Hargita megyében, ahol a tanerők a magyar nemzetiségű összlakosság 8,48, illetve 8,12 ezrelékét teszik ki. Ezen arányok értékelése megkövetelné hasonló arányok ismeretét a román nemzetiségű lakosság, illetve a tanerők vonatkozásában, ugyanezekre a megyékre számítva, ezekkel kapcsolatos információkat azonban a román statisztikai évkönyvek nem tartalmazznak. Azt azonban elmondhatjuk, hogy az országos átlagnak (7,33 ezrelék) a táblázatban közölt arányok – Hargita és Kovászna megye kivételével – mindenütt alatta maradnak.

3. táblázat⁴

Megye	Városi magyar lakosság		Falusi magyar lakosság		Összesen (fő)
	(fő)	%	(fő)	%	
Arad	37 286	61,11	23 725	38,88	61 011
Beszterce-N.	8 647	40,98	12 451	59,01	21 098
Bihar	108 712	59,82	72 991	40,17	181 703
Brassó	45 956	72,30	17 602	27,69	63 558
Fehér	13 512	54,56	11 253	45,43	24 765
Hargita	126 442	42,84	168 662	57,15	295 104
Hunyad	32 355	95,58	1 494	4,41	33 849
Kolozs	100 020	68,41	46 166	31,58	146 186
Kovászna	90 699	51,67	84 803	48,32	175 502
Maros	127 492	50,46	125 159	49,53	252 651
Máramaros	43 926	80	10 976	20	54 902
Szatmár	72 791	51,84	67 601	48,15	140 392
Szeben	16 382	84,84	2 927	15,15	19 309
Szilágy	24 840	39,33	38311	60,66	63 151
Temes	42 380	67,41	20 486	32,58	62 866
Összesen	891 440	55,85	704 607	44,14	1 596 047

A 2. táblázat második szakasza a vizsgált csoport *lakóhely (város, falu) szerinti megoszlását* ismerteti megyénként, illetve összesítve. Az ezrelékes arányok a káderek arányát tükrözik megyénként, a városi, illetve falusi magyar lakosság számához viszonyítva. A 15 megye között találhatóak olyanok is (Szeben és Hunyad), ahol a vizsgált csoport falun egyáltalán nincs képviselve, ezekben a megyékben azonban a falusi magyarság százalékos aránya is rendkívül alacsony (15,15, illetve 4,41%); a vonatkozó oszlopok vizsgálatából kiderül, hogy a vidéki tanerők aránya – Arad megyét leszámítva – minden egyes megye esetében alacsonyabb a városi tanerőkénél (néhol, mint például Hargita megye esetében, ez az eltérés az öt ezreléket is meghaladja, másutt, mint például Kovászna és Szilágy megye esetében, három ezrelék körül mozog). Megjegyzendő továbbá, hogy a falusi tanerők aránya sehol nem éri el az országos átlagot.

II. Életkor szerinti megoszlás

A 4. táblázat közli a tanerők régió, valamint életkor szerinti megoszlását. Az életkor szerinti megoszlás vizsgálata 10 éves időintervallumokba való besorolás alapján történt, beiktatva két nyílt intervallumot is, a 25 éven aluliakét és a 65 éven felüliekét. A 65 éven felüliek (tehát a nyugdíjkorhatáron már túl lévő személyek) nyílt intervallumának beiktatását a nagyszámú, már

⁴ Vö. Recensământul populației și a locuințelor din 1992. Buc. 1994. Vol. I. 708–717.

nyugdíjas, de még aktív, betanító tanár jelenléte igazolja. A táblázat ugyanakkor közli az egyes intervallumokba tartozó személyek számának százalékos megoszlását is, megyékre lebontva és a 2. táblázatban közölt megyénkénti összlétszámokhoz viszonyítva.

4. táblázat

Régió	Életkor												Átlag
	-25		26-35		36-45		46-55		56-65		66-		
	sz.	%	sz.	%	sz.	%	sz.	%	sz.	%	sz.	%	
Arad	4	2,7	21	14,1	23	15,4	73	49	21	14,1	7	4,7	47,13
Beszterce-N.	4	5,5	10	13,7	16	21,9	38	52,1	5	6,8	–	–	44,24
Bihar	7	1,8	46	12,2	82	21,6	165	43,4	72	18,9	8	2,1	47,17
Brassó	2	1	26	13	51	25,5	86	43	31	15,5	4	2	46,47
Fehér	6	6,7	16	18	24	27	31	34,8	9	10,1	3	3,4	43,45
Hargita	46	1,93	391	16,35	713	29,82	899	37,59	310	12,96	32	1,33	44,74
Hunyad	–	–	6	10,6	8	14,3	24	42,9	16	28,6	2	3,6	49,91
Kolozs	23	5,6	90	21,9	70	17	147	35,8	76	18,5	5	1,2	44,44
Kovácszna	30	2,02	290	19,54	451	30,39	554	37,33	145	9,77	14	0,94	43,63
Maros	11	0,92	183	15,31	298	24,93	461	38,57	188	15,73	54	4,54	46,55
Máramaros	–	0	13	11,3	22	19,13	60	52,17	20	17,39	–	0	47,56
Szatmár	17	2,52	110	16,36	158	23,51	289	43	89	13,24	9	1,33	45,23
Szeben	2	3,9	12	23,5	13	25,5	17	33,3	6	11,8	1	2	43,18
Szilágy	12	4	63	21,1	85	28,4	116	38,8	22	7,4	1	0,3	42,63
Temes	–	0	21	19,8	21	19,8	41	38,7	17	16	6	5,7	46,65
Összesen	164	2,13	1298	16,92	2035	26,52	3001	39,12	1027	13,38	146	1,9	45,04

A 35 éven aluliak számaránya (az első két kategóriát véve alapul) legmagasabb Fehér, Kolozs, Szeben, valamint Szilágy megyében (mind a négy megyében több mint 20%), legalacsonyabb viszont Hunyad és Máramaros megyében (alig valamivel több mint 10%). Az 55 éven felüliek százalékos aránya Hunyad megyében a legmagasabb (32,14%), itt ez a kategória az aktív tanároknak mintegy egyharmadát teszi ki. (Amellett, hogy Hunyad megyében legkisebb a tanerők aránya a magyar nemzetiségű lakosság összlétszámához viszonyítva [1,7 ezrelék], itt a legmagasabb az átlagéletkoruk: 49,91 év.)

A táblázat utolsó oszlopa a tanerők átlagéletkorát ismerteti megyékre lebontva, illetve összesítve. Az összesített adatok értelmében az erdélyi magyar nemzetiségű, felsőfokú végzettséggel rendelkező tanárok átlagéletkora 45,04 év.

Végezetül, az 5. táblázat a vizsgált értelmiségi csoport adatait közli *régió, életkor, valamint lakóhely szerinti megoszlásban*. A százalékos arányszámok az egyes életkor-intervallumok alá eső személyek arányára vonatkoznak, lakóhely szerinti megoszlásban, a 2. táblázatban közölt megyénkénti abszolút értékeket véve alapul. Az utolsó oszlop a tanerők átlagéletkorát ismerteti, megyénként, lakóhely szerinti megoszlásban. Beszterce és Szilágy megye kivételével a vidéken tanító tanárok átlagéletkora minden esetben alacsonyabb a városi tanerőkénél, az összesített adatok esetében pedig a két érték közötti eltérés 3,04 év.

Korábban már jeleztük, hogy a közelmúltban végzett, hasonló tendenciák felmérésének hiányában az alapos elemzésnek objektív akadályai vannak. Utaltunk arra is, hogy mivel adataink felfrissítése még csak részleges, az arányszámok alakulásának tendenciáira nem tudunk tényeszerű érvekkel rávilágítani. Itt csak arra vállalkozhatunk, hogy a közoktatásban foglalkoztatottak korabeli adatai alapján statikus képet rajzoljunk fel. Elsősorban arra törekszünk, hogy a magyar anyanyelvű tanárok számarányainak az érintett megyék közti összehasonlítását elvégezzük, figyelembe véve a megyék nemzetiségi arányszámait, valamint a magyar lakosság lakóhely (város, falu) szerinti megoszlását.

5. táblázat

Régió	Életkor												Átlag	Lakhely
	-25 szám	%	26-35 szám	%	36-45 szám	%	46-55 szám	%	56-65 szám	%	66- Szám	%		
Arad	2	2,63	7	9,21	11	14,47	38	50	12	15,78	6	7,89	48,94	Város
	2	2,73	14	19,17	12	16,43	35	47,94	9	12,32	1	1,36	45,23	Falu
Beszterce-N.	4	9,52	5	11,9	9	21,42	20	47,61	4	9,52	–	–	43,8	Város
	–	–	5	16,12	7	22,58	18	58,06	1	3,22	–	–	44,83	Falu
Bihar	4	1,45	26	9,45	60	21,81	119	43,27	59	21,45	7	2,54	48,11	Város
	3	2,85	20	19,04	22	20,95	46	43,8	13	12,38	1	0,95	44,71	Falu
Brassó	2	1,4	15	10,56	37	26,05	60	42,25	27	19,01	1	0,7	46,91	Város
	–	–	11	18,96	14	24,13	26	44,82	4	6,89	3	5,17	45,38	Falu
Fehér	4	6,34	12	19,04	18	28,57	19	30,15	7	11,11	3	4,76	43,53	Város
	2	7,69	4	15,38	6	23,07	12	46,15	2	7,69	–	–	43,26	Falu
Hargita	12	0,84	165	11,61	412	28,99	589	41,44	219	15,41	24	1,68	46,38	Város
	34	3,5	226	23,29	301	31,03	310	31,95	91	9,38	8	0,82	42,35	Falu
Hunyad	–	–	6	10,71	8	14,28	24	42,85	16	28,57	2	3,57	49,91	Város
	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	Falu
Kolozs	15	4,33	74	21,38	60	17,34	125	36,12	70	20,23	2	0,57	44,92	Város
	8	12,3	16	24,61	10	15,38	22	33,84	6	9,23	3	4,61	41,88	Falu
Kovászna	9	1	117	13,01	298	33,14	359	39,93	102	11,34	14	1,55	45,21	Város
	21	3,58	173	29,57	153	26,15	195	33,33	43	7,35	–	–	41,21	Falu
Maros	8	1,03	124	16,02	169	21,83	294	37,98	137	17,7	42	5,42	47,04	Város
	3	0,71	59	14,01	129	30,64	167	39,66	51	12,11	12	2,85	45,61	Falu
Máramaros	–	–	10	9,9	18	17,82	53	52,47	20	19,8	–	–	48,21	Város
	–	–	3	21,42	4	28,57	7	50	–	–	–	–	42,82	Falu
Szatmár	15	3,8	56	14,21	92	23,35	154	39,08	71	18,02	6	1,52	45,84	Város
	2	0,71	54	19,42	66	23,75	135	48,56	18	6,47	3	1,07	44,37	Falu
Szeben	2	3,92	12	23,52	13	25,49	17	33,33	6	11,76	1	1,96	43,18	Város
	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	Falu
Szilágy	6	3,63	34	20,6	52	31,51	59	35,75	13	7,87	1	0,6	42,62	Város
	6	4,47	29	21,64	33	24,62	57	42,53	9	6,71	–	–	42,64	Falu
Temes	–	–	16	17,97	18	20,22	37	41,57	13	14,6	5	5,61	46,82	Város
	–	–	5	29,41	3	17,64	4	23,52	4	23,52	1	5,88	45,73	Falu
Összesen	83	1,69	679	13,87	1275	26,05	1967	40,19	776	15,85	114	2,32	46,14	Város
	81	2,91	619	22,29	760	27,36	1034	37,23	251	9,03	32	1,15	43,1	Falu

A megyék bemutatásának sorrendjét a tanárihiány súlyosságának függvényében határoztuk meg.

Kétségtelen, hogy a Hunyad megyei állapotok kirívóan a legrosszabbak. Ebben a megyében, ahol a magyarság számaránya amúgy is meglehetősen alacsony (6,2%), legalacsonyabb a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya. A tanárértelmiség a megye magyar lakosságának mindössze 1,7 ezrelékét adja. A legfiatalabb korosztály teljesen hiányzik, nyugdíjas betanító tanárookra is alig számíthatnak, ugyanakkor rendkívül magas (28,6%) a közvetlenül nyugdíjkorhatár előtt állók száma. Rurális közegben az oktatás hiányát az magyarázza, hogy a Hunyad megyei magyar lakosság hatalmas hányada (95,6%) a bányavárosokban, illetve a megyeközpontban él. A bányák bezárásával, valamint a más, magyar (bánya)vidékről származó bányászok nyugállományba vonulásával párhuzamosan valószínűleg tovább folytatódik a Zsilvölgyéből való elvándorlás. Azok, akik maradnak, egyre nehezebben tudnak majd anyanyelvű oktatói hálózatot vagy akár csak intézményeket is fenntartani.

Beszterce-Naszód és Máramaros megyében a legidősebb és legfiatalabb korosztály hiánya stagnáló helyzetképet mutató, lassan fogyó értelmiségre utal. Elhamarkodottan úgy vélhetnénk, hogy Beszterce megyében (ahol a városi tanárság körében 25 év alattiak is képviseltetik magukat) némileg elfogadhatóbb a helyzet, hisz annak ellenére, hogy a tanárértelmiség zömét a 46–55 év közöttiek adják, viszonylag alacsony az átlagéletkor (44,24 év) és az ott élő magyarság számához mérten elfogadható a tanárok aránya (3,5 ezrelék). Valójában a megye magyar lakosságának számaránya annyira alacsony (6,4%), hogy a tanárok ehhez mért arányszámát néhány új tanerő megjelenése aránytalanul befolyásolja; így az adatok korántsem tekinthetők reprezentatívoknak.

Máramaros megyében rendkívül magas az átlagéletkor (47,56), és pontosan az urbánus közegben tevékenykedő tanárok adatai a riasztóbbak, ahol a megye magyar lakosságának 80%-a él. A viszonylag nagyszámú máramarosi magyarság körében nagyon alacsony a felsőfokú végzettséggel rendelkező tanárok száma: az ott élő magyar nemzetiségűeknek mindössze 2,1 ezrelékét teszi ki.

Mindkét megye az értelmiség akut hiányával küszködik, ám a legsúlyosabb mégiscsak a Máramaros megyei urbánus lakosság helyzete, hisz a 43 926-os lélekszámú ottani magyarságot ma oktató, amúgy is alacsony számú tanárgárda 20%-a elérte, további 50%-a pedig öt-tíz éven belül eléri a nyugdíjkorhatárt. A legfiatalabb korosztály felmérésünk pillanatában még egyáltalán nem képviseltette magát.

Az értelmiség elvándorlásának a jeleit is mutató Máramaros után a hasonló gondokkal küszködő (bánsági) Temes, Arad, valamint (a partiumi) Bihar megyét vesszük szemügyre.

Temes megye – amelyben az összlakosság 9,1%-át teszi ki az ott élő magyarság – adatai a tanárértelmiség hiányát, illetve annak előregedését mutatják: a felsőfokú végzettségűek arányszáma alacsony (1,7 ezrelék, azonos a hunyadi értékkel!), a legfiatalabb korosztály teljesen hiányzik, az urbánus közegben tanítók előregedése fokozott ritmusú.

Arad a negyedik helyen áll a tanárihiány súlyossági sorrendjében. Magas a tanárok átlagéletkora (47,13 év). A vidéki magyarság helyzete alacsonyabb arányszámához mérten jobb: egyrészt alacsonyabb a tanárok átlagéletkora, másrészt arányosabb a korosztályonkénti megoszlás, továbbá magasabb a tanárok ezrelékes aránya.

Bihar megyében, noha a magyarság száma meglehetősen magas (181 703 fő, az összlakosság 28,8%-a), a tanárok ezrelékes aránya Erdély-szinten is rendkívül alacsony (2,1 ezrelék). A városi magyarság és az ott élő tanárértelmiség esetében ez az arány valamivel magasabb, ugyanakkor viszont városon az átlagéletkor is magasabb. Jobb a tanárutánpótlás vidéken, ám ennek ellenére az abszolút számok ott nagyobb tanárihiányt mutatnak.

Nagy valószínűséggel a fentebb tárgyalt négy megye értelmiségének el nem hanyagolható része külföldre vándorolt, elsősorban az urbánus közegben élő, alkotó értelmiség. Javulásra

elsősorban Nagyvárad és környéke esetében számíthatunk, hisz egyetemi központként és protestáns szellemi centrumként várhatóan vonzó közeg lesz a környék tanárértelmisége számára. A fiatalabb értelmiségiek arányának javulása, illetve a mozgalmasabb szellemi élet kölcsönösen ösztönzőleg hathat majd egymásra.

Brassó megyében az átlagéletkor vidéken és városon egyaránt magas. A vidéki tanárgárdában a legfiatalabb korosztály hiányát a viszonylag nagyszámú nyugdíjas betanító pótolja. Városi környezetben jobb a tanárok korosztályok szerinti megoszlása, a jelenlévő fiatal réteg betölti azt az űrt, amely a kiöregedéssel, esetenként elvándorlással jelentkezett. A tanerők lakóhely szerinti megoszlása arányosnak mondható, bár a megye egészét tekintve elég súlyos tanárhiányról beszélhetünk. A megyeszékhely mind egyetemi központként, mind aktív szellemi életet lehetővé tevő nagyvárosként ha jelenleg hiányt is szenved értelmiségiekben, az hamarosan pótolható lesz, csakúgy, mint a nagyvároshoz „tapadó” településeken. A megye magyar lakosságának egyharmadát kitevő falusi népesség és különösen azok a települések, amelyek nem a Székelyföldön vagy annak peremén helyezkednek el, továbbra is a magyar nyelvű oktatás nagy hiányosságaival kell hogy szembenézzenek.

Szeben és Fehér megye esetében az adatok alapján azt a következtetést lehetne levonni, hogy a helyzet biztató. A számok ugyanis azt mutatják, hogy ezekben a megyékben a legalacsonyabb az átlagéletkor, és itt oszlik meg korosztályok szerint a legszerencsésebben a pedagógusértelmiség. Ha az itt vázolt állapotok megfelelnek a valóságnak, akkor is csak kizárólag az urbánus közegre lennének érvényesek. A(z) (arány)számok azonban jelen esetben csalókák. Részben azért, mert a két megye magyar lakossága (a közepes lélekszámú megyék összlakosságának 4,3, illetve 6,1%-a) alacsonyabb lélekszámú, hasonlóképpen a tanárság abszolút száma is kicsi, ami lényegében azt jelenti, hogy akár egyetlen új tanerő megjelenése a statisztikai arányszámok jelentős torzulását idézi elő. Részben pedig azért, mert a fenti leírás a Fehér megyei magyar népesség felére (hisz ennyien élnek falun) egyáltalán nem érvényes, ugyanis ott a tanárok ezrelékes arányszáma a városi 3,5 ezrelékhez viszonyítva csak 2,3 ezrelék.

Kolozs megye összképére kétségtelenül rányomja bélyegét az a tény, hogy Kolozsvár az erdélyi magyarság szellemi központja. Éles eltérés figyelhető meg a vidéki és városi adatok összehasonlításakor. A városi közeg nagyarányú fiatal tanárgárdát vonz, és ez a hatás érezhető vidéken is, de csupán Kolozsvár közvetlen közelében. Arányosabb a korosztályonkénti megoszlás falun, de az itt élő tanárság ezrelékes arányszáma csupán 1,4 ezrelék, szemben a városi tanárság 3,5 ezrelékével. A városi adatok ennél is sokatmondóbbak, ha szem előtt tartjuk, hogy a legnagyobb lélekszámú erdélyi megye lakosságának 20,1%-a magyar, és ezek kétharmada városlakó.

A Szatmár megyei adatok, ellentétben a korábban elemzett határmenti megyék adataival, arányos megoszlást tükröznek. Az átlagéletkor Erdély-szinten egyike a legalacsonyabbaknak, a fiatalabb korosztály meglehetősen nagy arányban képviselteti magát, különösen a városi tanerők körében, ahol a korosztályonkénti megoszlás is legalább annyira egyenletes, mint például Kovászna megye esetében. Aggodalomra inkább a vidékiek helyzete ad okot: nem valósul meg a korosztályonkénti folytonosság, ami városon tapasztalható, és a legidősebb (betanító) réteg túlsúlyban van a fiatalabb rétegekhez képest. Míg az urbánus közegben tevékenykedő oktatók ezrelékes aránya 5,4 ezrelék, addig ez az arány a falun élők esetében csupán 4,1 ezrelék. Természetesen ezek az arányszámok a korábbi megyék hasonló mutatóihoz mérten jóval kiegyensúlyozottabb helyzetre utalnak. Lényegében Szatmár (ahol a közepes megye összlakosságának 35,6%-a magyar nemzetiségű) és az ezután bemutatásra kerülő megyék már olyan tanárgárdákkal rendelkeznek, amelyek hiányosságait az ott élő, viszonylag nagy számú magyarság előbb-utóbb pótolni tudja.

Szilágy megye magyarságának abszolút lélekszámahoz viszonyítva a tanárok számaránya 4,7 ezrelék, csaknem annyira jó, mint Szatmár megye esetében. Ugyanakkor itt a legalacsonyabb az átlagéletkor (42,63 év), és nagyon jó a korosztályonkénti megoszlás. Rá kell viszont mutatnunk a vidéki és a városi adatok között mutatkozó eltérésre: míg a megye magyar lakosságának 40%-át képező városi lakosság és a városon élő tanárok aránya megközelíti az országos átlagot (6,6 ezrelék), addig a megye vidéken élő tanárértelmisége a falusi lakossághoz mérten csak 3,5 ezreléket tesz ki.

Maros megyében a tanárok átlagéletkora meglehetősen magas, és bár a korosztályonkénti megoszlás optimálisnak mondható, alacsony számban képviselteti magát a legfiatalabb réteg; ugyanakkor egész Erdély-szinten itt a legmagasabb a nyugdíjkorhatár fölötti aktív tanárok száma. Ez a jelenség mind városi, mind rurális közegben megfigyelhető. A tanárhiány kevésbé tapasztalható városon, az életkor szerinti megoszlás viszont egyenletesebb vidéken. Ebben a megyében is szembevetendő a különbség a tanárság városi és falusi arányát illetően (6,1, illetve 3,4 ezrelék). A fiatal korosztályok városon tapasztalható hiányából arra következtethetünk, hogy a megye fiatal értelmiségieinek egy része ugyanúgy elhagyta az országot, mint a már említett határmenti megyék esetében.

Hargita és Kovászna megyében az országos átlag fölött van a tanárság arányszáma (8,1, illetve 8,45 ezrelék), elsősorban falun, de általában is alacsony a tanárok átlagéletkora, arányos a korosztályonkénti megoszlás, és a tanügyben foglalkoztatott fiatal tanárok száma viszonylag magas. Itt azonban meg kell jegyeznünk, hogy még mindig nagyobb arányban képviselteti magát a nyugdíjkorhatár fölötti betanító réteg, mint a 25 év alatti korosztály. Ebből egyrészt a fiatal végzősök tanügy iránti érdektelenségére, másrészt „hiányszakok” meglétére kell következtetnünk. Feltétlenül rá kell irányítanunk a figyelmet a vidéki tanárhiányra. A Kovászna megyei vidéki oktatók 6,9 ezrelékes aránya (a városi 9,9 ezrelékhez viszonyítva) az országos átlagot szem előtt tartva nem mondható túlzottan alacsonynak, ám a Hargita megyei 5,8 ezrelék (a városi 11,2 ezrelékhez viszonyítva) meglehetősen kevés; az eltérés nagysága feltűnő.

A valósághoz közelebb álló összkép kialakítása érdekében szeretnénk néhány megjegyzés-el árnyalni a száraz és néhány évvel korábbi adatok alapján bemutatott képet.

Kolozs megye városi lakosságának tanárrelátottsága képezi azt a képzeletbeli választóvonalat, amely a bemutatás első, illetve második felében tárgyalt megyék helyzetét eléggé markánsan elválasztja egymástól. Az első között ismertetett megyék – a területükön élő magyarság abszolút számát, valamint az ott élő összlakossághoz viszonyított arányszámát is figyelembe véve – súlyos tanárhiánnyal küszködnek. Ma még távolról sem lehet megjósolni azt, hogy helyzetükben előállhat-e fokozatos és folytonos javulás. Bihar megyét – amely meglehetősen népes magyar lakosságával és kompaktabb magyarlakta területeivel az egyetlen kivétel az említett megyék sorában – leszámítva inkább csak kisebb szigetek, esetleg egy-egy nagyobb település esetében beszélhetünk a tanárhiányból fakadó enyhébb gondokról. Ez utóbbi esetekben még van kilátás a hiányok pótlásáról. A bemutatás második részében szereplő megyék elsősorban rurális környezetben kell szembenézzenek a tanárutánpótlás sürgető problémájával.

Tovább árnyalva a képet figyelniünk kell arra, hogy az általános iskolák V–VIII. osztályait magukban foglaló úgynevezett gimnáziumok, de még inkább a liceumok elsősorban urbánus közegben működő intézmények, s így a rurális környezetben jellemző alacsony arányszámok különösen a kompakt magyarlakta területeken jórészt természetesek.

A korosztályonkénti megoszlást illetően két lényeges jelenségre hívnánk fel a figyelmet. A felmérésünk óta eltelt időszakban a legfiatalabb és különösen az azt követő korcsoport számaránya mérsékelt gyarapodást mutat, amiből arra lehet következtetni, hogy lassan beindul(t) a tanárutánpótlás. (Legalábbis ezt igazolják frissen begyűjtött részleges adataink.) Ami viszont

ennek ellenére aggodalomra ad okot, az a tanárság igen magas átlagéletkora. Az elkövetkező három-nyolc évben ugyanis a tanárértelmiség a felmérés időpontjában 45 évnél idősebb rétege eléri a nyugdíjkorhatárt. Az 5. táblázatból kiderül, hogy ez a réteg két-három évvel korábban a tanárság 50–60%-át tette ki. Nagyszámú, a kellő időben visszavonulni képes betanító mellett is roppant nehéz lesz ezt a hatalmas űrt zökkenőmentesen pótolni. Az arányszámok figyelembevételével kijelenthetjük, hogy ez a tanárutánpótlási probléma még a tömbmagyar megyéket is meglehetősen nehéz helyzet elé állíthatja, ám lesznek olyan szórványmagyar megyék, amelyek képtelenek lesznek megbirkózni ezzel a feladattal.

Felsőoktatás

A felsőoktatásban foglalkoztatottak számszerű bemutatása során a téma sajátossága megköveteli, hogy némileg módosítsuk a közoktatás leírásánál követett struktúrát. Mivel a felsőoktatás intézményei túlnyomórészt Erdély nagyvárosaiban koncentrálódnak, itt mellőzzük a régiókénti megoszlás megyékre lebontott bemutatását, és eltekintünk a jelen esetben irreleváns városi-falusi közeg szerinti megoszlás taglalásától is.

Az immár hagyományossá vált erdélyi egyetemi központok (Kolozsvár, Marosvásárhely, Temesvár, Brassó) mellett statisztikai táblázataink tartalmazzák még néhány olyan felsőoktatási intézmény(ek)nek otthont adó város idevonatkozó adatait, amelyek oktatóiról sikerült tudomást szereznünk.

Bukarest, bár kívül esik az Erdélyt érintő felmérésünk hatáskörén, az ország egyik legnagyobb egyetemi és szellemi központjaként nem maradhat ki egy ilyen jellegű vizsgálódásból. Ezt mindenképp a Bukaresti Egyetemen működő Hungarológia Tanszék – mint jól körülhatárolható oktatási alegység – megléte indokolja.

Nagyváradon az állami tanintézetek műszaki fakultásai mellett a már több éve működő és reményeiben egyre sokrétűbb szakosodást kínáló Sulyok István Református Főiskola oktatóiról sikerült adatokat begyűjtenünk.

A nyárádszeredai agrárképzés statisztikáinkban való jelenlétét az indokolja, hogy a Budapesti Kertészeti Egyetem kihelyezett tagozataként működő főiskola lesz hivatott arra, hogy a román állami felsőoktatás struktúráiból kizárt és számunkra oly vitális jelentőségű magyar nyelvű mezőgazdászképzésnek intézményes keretet biztosítson.

Az a néhány szebeni egyetemi oktató, akiről szintén említést teszünk, jobbára csak arra irányíthatja rá a figyelmünket, hogy a kisebb egyetemi központok – amelyek nem magyarul és ráadásul nem is magyar nyelvű közegben működnek – mennyire szegények magyar anyanyelvű oktatókban.

Az egyházi értelmiség – papok, lelkészek – utánpótlására hivatott intézmények természetesen szintén helyet kaptak a kutatásainkban, ez indokolja Gyulafehérvár egyetemi városként való nyilvántartását.

Végül a sajnálatos, de csak feltételezett hiányosságokról is szót kell ejtenünk. Nem sikerült friss adatokat szereznünk a temesvári tudományegyetemi karok, valamint az ugyancsak temesvári orvostudományi egyetemi alkalmazottairól.

Az 1997-es statisztikai évkönyv szerint Romániában 23 477 a felsőfokú oktatásban foglalkoztatott személyt tartanak számon. Az általunk begyűjtött adatok tanúsága szerint 679 magyar anyanyelvű egyetemi oktató tanít különböző felsőoktatási intézményekben. Ez meglehetősen nem a teljes létszám, de meglehetősen pontos becslésnek tekinthető. Összevetve az 1997-es országos összlétszámot a mi, kevésbé hiányos nemzetiségi összlétszámunkkal, 2,9%-os eredményt kapunk. Ezzel szemben a romániai magyarság az ország összlakosságához mért számaránya közel

8%. Ahogy a felsőoktatásban foglalkoztatott román nemzetiségűek száma, úgy ezek a számok sem tükrözik a reális igényeket, ám sokat elárulnak a mindenkori román kormány oktatáspolitikájáról.

Kétségtelen, hogy igényeink felmérése és kielégítése minket érintő feladat, és ehhez önálló intézményi keret szükségeltetik. Ahhoz, hogy az ehhez szükséges szellemi tőke megoszlását ismerhessük, nézzük a 6. táblázatot, amely ezt a megoszlást városenkénti, valamint főbb tudományterületek szerinti bontásban vizsgálja. A táblázat utolsó oszlopa az egyetemi oktatók összlétszámához viszonyított városenkénti százalékos megoszlást is feltünteti.

6. táblázat

Karok Helységek	Tudomány- egyetemi	Műszaki	Orvostu- dományi	Agrártu- dományi	Teológiai	Művészeti	Összesen	
Brassó	–	14	–	–	–	–	14	2
Gyula- fehérvár	–	–	–	–	11	–	11	1,6
Kolozsvár	223	46	–	–	15	15	299	44
Maros- vásárhely	–	20	104	–	–	13	137	20,2
Nagyvárad	69	7	–	–	–	–	76	11,2
Nyárad- szereda	–	–	–	51	–	–	51	7,5
Szeben	2	1	–	–	–	–	3	0,5
Temesvár	15	37	2	5	–	–	59	8,7
Bukarest	25	2	–	–	–	2	29	4,3
Összesen	334	127	106	56	26	30	679	100

A táblázat adataiból nyilvánvalóvá válik, hogy a magyar nyelvű oktatók közel fele (44%) Kolozsvár különböző egyetemeinek, főiskoláinak az alkalmazottja. Ha csak a tudományegyetemi karok tanárainak a megoszlását tekintjük, akkor Kolozsvár vezető szerepe még szembeötlőbb: az említett karok oktatóinak 66,77%-a tevékenykedik ebben a városban. Kiegyensúlyozottabb a helyzet a műszaki karokon (Kolozsvár: 36,2%; Temesvár: 29,1%; Marosvásárhely: 15,8%; Brassó: 11%; Nagyvárad: 5,5% stb.), ám ebben az esetben is az oktatók több mint egyharmada a kincses városban dolgozik. Mindezeket az adatokat azért állítjuk a figyelem középpontjába, mert egy független magyar nyelvű, széles képzésskálát biztosító felsőfokú oktatási intézmény felállításához megkerülhetetlen érveket szolgáltatnak.

Ugyanakkor nyilvánvaló, hogy a nagy hagyományokkal rendelkező orvos- és katolikus teológusképzés máshol, mint Marosvásárhelyen, illetve Gyulafehérváron nem képzelhető el.

A 7. táblázat a felsőfokú oktatók városenkénti és egyetemi fokozat szerinti megoszlását tartalmazza.

A 7. táblázat hatodik oszlopának zárójeleiben a doktori képzés vezetésére jogosult egyetemi tanárok számát jelezzük. Az eddig begyűjtött adataink szerint az 1997/98-as tanévvel bezárólag doktori képzésre beiratkozott magyar nemzetiségűek a következőképpen oszlanak meg: Kolozsvár: 147 (mindannyian a BBTE doktorandusai), Marosvásárhely: 82 (a MOGYE doktorandusai), Temesvár: 14 (Műszaki Egyetem), Brassó: 2 (Transilvania Egyetem, műszaki karok).

7. táblázat

Helység	Gyakomok	Tanárségéd	Adjunktus	Előadótanár	Egyetemi tanár	Kutató	Mérnök
Brassó	2	–	2	5	5(2)	–	–
Gyulafehérvár	–	1	4	3	3	–	–
Kolozsvár	41	44	104	45	57(29)	8	–
Marosvásárhely	2	45	38	23	23(15)	6	–
Nagyvárad	5	9	48	9	5	–	–
Nyárádszereda	–	1	3	7	3	8	29
Szeben	–	1	1	1	–	–	–
Temesvár	2	8	18	13	18(7)	–	–
Bukarest	6	1	7	4	11(2)	–	–
Összesen	58	110	225	110	125(55)	22	29

Az életkor szerinti megoszlás – ezt a 8. táblázat tartalmazza – bemutatásához ugyanazokat a korcsoportokat vettük alapul, amelyeket már a közoktatók esetében is alkalmaztunk.

8. táblázat

Helység	Életkor						Átlagéletkor
	–25	26–35	36–45	46–55	56–65	66–	
Brassó	–	2	2	7	3	–	47,9
Gyulafehérvár	–	1	3	5	1	1	47,8
Kolozsvár	15	80	78	50	42	34	44,1
Marosvásárhely	–	30	27	22	39	19	48,9
Nagyvárad	4	16	23	16	10	7	44,3
Nyárádszereda	–	12	10	13	11	5	47,2
Szeben	–	2	–	–	1	–	40
Temesvár	–	14	5	15	18	7	49,5
Bukarest	–	7	3	5	8	6	50,5
Összesen	19	164	151	133	133	79	46,2

Mind a 7., mind a 8. táblázatból világosan kitetszik, hogy a felsőoktatásban meglehetősen kiegyensúlyozott az életkor szerinti megoszlás, ami ugyanakkor azt is jelenti, hogy erőteljesen beindult a tanárutánpótlás. Ennek ellenére, az abszolút számok és a magyar oktatók arányszámainak figyelembevételével azt kell mondanunk, hogy magyar nyelvű képzéshez igazán sokrétű, életképes intézményes keretet csak Kolozsváron lehet létrehozni. Még ide kívánczik, hogy a marosvásárhelyi orvos-, a nyárádszeredai agrár- és a gyulafehérvári teológusképzésnek lehetősége van arra, hogy a magyar nyelvű képzés személyi feltételeit megteremtsék. A többi felsőfokú intézmény keretein belül ugyan alkalom adódhat tudományos műhelymunkára, de a magyar nemzetiségűek utánpótlását csak egy-egy szak vagy szakosodás esetében lehet biztosítani. Ez pedig nem elég arra, hogy a változatosabb magyar nyelvű felsőfokú képzés beindítható legyen. Így a szóban forgó intézményekben a magyar diákok arányszámának csökkenésével előbb-utóbb az utánpótlás lehetőségei is korlátozottabbá válnak.

A felsőoktatási adatok fényében levonható következtetések summája tehát az, hogy a tudományegyetemi, illetve műszaki karok egységes intézményi keretbe fejlesztése mind infrastruktúra, hagyományok, működő intézményi keretek, mind utánpótlás szintjén Kolozsvárott valósítható meg a lehető legésszerűbben. Ugyanezek az érvek hozhatók fel a marosvásárhelyi orvosképzés és a gyulafehérvári teológusképzés mellett is.

A székelyföldi, valamint a partiumi magyarság közelsége biztosíthatja ugyan a brassói és a váradi egyetemi keretekben dolgozó magyar anyanyelvűek szigorúan szakosodás mentén szer-

veződő utánpótlását, ám a már meglévő struktúrák kibővítésére legfeljebb a magánegyetemként működő Sulyok István Főiskola esetében adódhat alkalom.

Egyház

Az egyházi értelmiségre vonatkozó adatok összegyűjtésénél elsősorban azok a személyek érdekeltek, akik teológiai végzettséggel rendelkeznek. Tehát azokról a papokról gyűjtöttünk adatokat, akik a katolikus, a református, az unitárius és az evangélikus felekezetek valamely gyülekezetében szolgálnak. Ahol indokolt volt, felmérésünket kiterjesztettük a nyugállományba vonult idős lelkészekre is. Néhány püspökség megküldte azon alkalmazottainak az adatait is, akik felsőfokú képesítésüket nem teológiai főiskolákon szereztek, de közgazdászként, építészként, karnagyként stb. az egyházi intézményes kereteken belül végzik munkájukat. Statisztikánk a rájuk vonatkozó adatokat is tartalmazza (lásd a zárójeltek közé tett számokat).

Az egyházi értelmiség bemutatásánál a közoktatás esetében is alkalmazott bemutatási struktúrát alkalmaztuk.

I. Szám szerinti és régiókénti megoszlás

Az egyháziak régió szerinti megoszlásának bemutatásához, akárcsak korábban, az állami közigazgatás egységeit (vagyis a megyéket) vettük alapul. Az egyházi közigazgatás egységeiként külön-külön csak az egyes püspökségek kerültek bemutatásra.

A 9., illetve a 10. táblázat a vizsgált réteg felekezeti, valamint az egyházi közigazgatási egységek (egyházmegyék, egyházkerületek) szerinti megoszlást vázolják.

9. táblázat

Felekezet	Abszolút szám	%
Katolikus	500(11)	31,4
Református	912(23)	57,3
Unitárius	138(4)	8,7
Evangélikus	41(1)	2,6

Az 1992-es népszámlálás közzétett statisztikai adataiból az derül ki, hogy a romániai magyar népesség vallási hovatartozás szerint a fenti táblázatban szereplő felekezetek között a következőképpen oszlik meg: 44% katolikus, 50,3% református, 4,8% unitárius és 0,8% evangélikus. Ezeket az arányszámokat összevetve a táblázat adataival kijelenthetjük, hogy a katolikus hitközösség már csak arányához mérten is paphiánnyal küzd.

A 10. táblázat az egyes felekezeteken belüli, püspökségenkénti megoszlást mutatja be úgy, hogy az utolsó oszlopból a felekezeteken belüli megoszlás arányai is kiolvashatók legyenek.

10. táblázat

	Abszolút szám		%
<i>Katolikus egyházmegyék</i>			
Gyulafehérvári Katolikus Ersekség	325		65
Nagyváradai Katolikus Püspökség	74(1)		14,8
Szatmári Katolikus Püspökség	53(1)		10,6
Temesvári Katolikus Püspökség	48(9)		9,6
Összesen	500(1)		100
<i>Református egyházkerületek</i>			
Erdélyi Egyházkerület	518(19)	Nyug.	69
Királyhágómelléki Egyházkerület	225(4)	58	31
Összesen	743(23)	169	100
Kolozsvári Unitárius Püspökség	109(4)	29	100
Kolozsvári Evangélikus Püspökség	41(1)		100

11. táblázat

Felekezet	Katolikus					Református				Unitárius			Evangélikus	Összesen
	a	b	c	d	Össz.	e	f	g	Össz.	h	g	Össz.		
Megvék	1	–	–	19	20(3)	–	13	1	14	–	–	–	5	39(3)
Beszterce-N.	5	–	–	–	5	26(2)	–	3	29(2)	–	–	–	1	35(2)
Bihar	1	64(1)	–	–	65(1)	–	90(4)	22	112(4)	1	1	2	–	179(5)
Brassó	17	–	–	–	17	14	–	–	14	10	–	10	16	57
Fehér	16	–	–	–	16	32(1)	–	11	43(1)	5	–	5	–	64(1)
Hargita	117	–	–	–	117	45	–	9	54	28	9	37	1	209
Hunyad	16	–	–	–	16	11	–	4	15	2	–	2	1	34
Kolozs	28	–	–	–	28	128(15)	–	23	151(15)	25(3)	5	30(3)	5	214(18)
Kovászna	43	–	–	–	43	78	–	25	103	13	6	19	1	166
Krassó-Sz.	–	–	–	1	1	–	2	1	3	–	–	–	–	4
Maros	48	–	–	–	48	160(1)	–	33	193(1)	24	7	31	1	273(1)
Máramaros	3	–	16	–	19	–	15	4	19	–	–	–	2(1)	40(1)
Szatmár	–	6	37(1)	–	43(1)	–	59	21	80	–	–	–	1	124(1)
Szeben	11	–	–	–	11	9	–	–	9	1	1	2	2	24
Szilágy	–	4	–	–	4	8	36	11	55	–	–	–	–	59
Temes	1	–	–	25(6)	26(6)	–	9	1	10	–	–	–	3	39(6)
Bákó	3	–	–	–	3	1	–	–	1	–	–	–	–	4
Bukarest	1	–	–	–	1	3	–	–	3	–	–	–	2	6
Galac	–	–	–	–	–	1	–	–	1	–	–	–	–	1
Prahova	–	–	–	–	–	1	–	–	1	–	–	–	–	1
Vaslui	–	–	–	–	–	1	–	–	1	–	–	–	–	1
Külföldön	14	–	–	3	17	–	1	–	1	–	–	–	–	18

Jelmagyarázat: a – Gyulafehérvári Katolikus Érsekség
b – Nagyváradai Katolikus Püspökség
c – Szatmárnémeti Katolikus Püspökség
d – Temesvári Katolikus Püspökség

e – Erdélyi Református Egyházkerület
f – Királyhágómelléki Református Egyházkerület
g – nyugalmazott lelkészek
h – aktív lelkészek

Az 11. táblázatból könnyen kiolvasható lesz, hogy tevékenységi területekként az állami közigazgatás melyik megyéit fedi le ez vagy az az egyházmegye/egyházkerület. A katolikusok adatait tartalmazó főoszlop öt számoszlopot foglal magában: rendre közli a Gyulafehérvári Érsekség, a nagyváradi, a szatmári, a temesvári püspökség hatáskörébe tartozó alkalmazottak számát, majd végül kiemelve az összesített számokat. Az erdélyi, illetve a királyhágómelléki református egyházkerületek számadatai után a nyugalmazott lelkészek összlétszámát is közöljük.

12. táblázat

Megye	Városi magyar				Falusi magyar			
	Lakosság		Lelkészek		Lakosság		Lelkészek	
	fő	(%)	fő	(%)	fő	(%)	fő	(%)
Arad	37 286	61,1	20(1)	51,3	23 725	38,9	19(2)	48,7
Beszterce-N.	8647	41	7(1)	20	12 451	59	28(1)	80
Bihar	108 712	59,8	74(5)	41,3	72 991	40,2	105	58,7
Brassó	45 956	72,3	38(1)	66,7	17 602	27,7	19	33,3
Fehér	13512	54,6	24	37,5	11 253	45,4	40(1)	62,5
Hargita	126 442	41,8	59	28,7	168 662	57,2	150	71,3
Hunyad	32 355	95,6	26	76,5	1494	4,4	8	23,5
Kolozs	100 020	68,4	122(16)	57	46 166	31,6	92(2)	43
Kovácszna	90 699	51,7	47	28,3	84 803	48,3	119	71,7
Krassó-Sz.	6613	84,8	4	100	1182	15,2	–	0
Maros	127 492	50,5	76(1)	27,8	125 159	49,5	197	72,2
Máramaros	43 926	80	26(1)	65	10 976	20	14	35
Szatmár	72 791	51,8	46(1)	37	67 601	48,2	78	63
Szeben	16 382	84,8	16	66,7	2927	15,2	8	33,3
Szilágy	24 840	39,3	14	23,7	38 311	60,7	45	76,3
Temes	42 380	67,4	27(6)	69,2	20 486	32,6	12	30,8

A százalékos arányszámokat tartalmazó két-két számoszlopot összevetve hozzávetőleges képet kapunk arról, hogy az egyházi értelmiség aktuális lélekszáma mellett az arányszámok mennyire felelnek meg egymásnak. Természetesen itt a megfelelés korántsem kell hogy azonoságot jelentsen, hiszen a rurális környezetben élő magyarság számos alacsony lélekszámú gyülekezete szükségessé teszi, hogy a klérus nagyobb számban képviseltesse magát falun. Egészen pontos képet akkor kaphatnánk, ha a magyar népesség településenkénti felekezeti megoszlását is ismernénk. Ennek hiányában a fenti számoszlopokból csak a legkirívóbb aránytalanságok olvashatók ki.

Ha azoknak a megyéknek az arányszámait tekintjük mértékadónak, ahol a magyarság egy tömbben él (Hargita, Kovácszna, Maros és részben Szatmár, illetve Bihar megye), akkor fenn tartásokkal ugyan, de egy „fordított” logika szerint szűrhetők ki azok a megyék, ahol az egyházi értelmiség hiányára gyanakodhatunk. A fent megnevezett megyékben ugyanis a városon és falun élő magyar népesség 50-50%-os megoszlása mellett a lelkészek közel 75%-a tevékenykedik falun és alig több mint egynegyede városon.

A szóránymagyarság lakta megyékben a nagyarányú városi magyar lakosság jelenléte bizonyos fokig indokoltá teszi a klérus nagyarányú városi képviseletét (pl. Hunyad, Krassó-Szörény és Máramaros megyében). Ugyanakkor a 13. táblázat (amely a lelkészek magyar lakossághoz viszonyított ezrelékes arányszámát közli) alapján el kell mondanunk, hogy nemcsak Krassó-Szörény megye (ahol falun egyetlen lelkésznek sincs állandó szolgálati helye) falusi magyar lakossága szenved hiányt papokban, hanem a rurális magyar lakosság szórtságát szem előtt tartva Temes (0,6 ezrelék), Arad (0,8 ezrelék), Hargita (!) (0,9 ezrelék) megyék falun élő lakossága is.

13. táblázat

Felekezet	Lakóhely											
	Város					Falu						
	Katolikus	Református	Unitárius	Evangélikus	Összesen		Katolikus	Református	Unitárius	Evangélikus	Összesen	
Megyék				sz	ezr.					Sz	ezr.	
Arad	12(1)	6	–	2	20(1)	0,5	8(2)	8	–	3	19(2)	0,8
Beszterce-N.	2	5(1)	–	–	7(1)	0,8	3	24(1)	–	1	28(1)	2,2
Bihar	30(1)	42(4)	2	–	74(5)	0,7	35	70	–	–	105	1,4
Brassó	17	9	6(1)	6	38(1)	0,8	–	5	4	10	19	1
Fehér	12	11	1	–	24	1,8	4	32(1)	4	–	40(1)	3,6
Hargita	31	16	11	1	59	0,5	86	38	26	–	150	0,9
Hunyad	14	10	2	–	26	0,8	2	5	–	1	8	5,3
Kolozs	21	77(13)	19(3)	5	122(16)	1,2	7	74(2)	11	–	92(2)	2
Kovászna	15	26	5	1	47	0,5	28	77	14	–	119	1,4
Krassó-Sz.	1	3	–	–	4	0,6	–	–	–	–	–	0
Maros	22	45(1)	8	1	76(1)	0,6	26	148	23	–	197	1,6
Máramaros	14	10	–	2(1)	26(1)	0,6	5	9	–	–	14	1,3
Szatmár	19(1)	26	–	1	46(1)	0,6	24	54	–	–	78	1,2
Szeben	10	4	1	1	16	1	1	5	16	1	8	2,7
Szilágy	4	10	–	–	14	0,6	–	45	–	–	45	1,2
Temes	21(6)	5	–	1	27(6)	0,6	5	5	–	2	12	0,6
Erdélyen kívül	18	8	–	2	28	–	3	–	–	–	3	–
Összesen	263(9)	313(19)	55(4)	23(1)	654(33)	0,7	237(2)	599(4)	83	18	937(6)	1,3

14. táblázat

Megyék	Életkor												Összesen	Átlagéletkor
	-25		26-35		36-45		46-55		56-65		66-			
	sz.	%	sz.	%	sz.	%	sz.	%	sz.	%	sz.	%		
Arad	3(1)	7,7	7(1)	17,9	15(1)	38,5	9	23,1	2	5,1	3	7,7	39(3)	42,4
Beszterce-N.	2	5,7	16(2)	45,7	6	17,2	5	14,3	2	5,7	4	11,4	35(2)	40,2
Bihar	6	3,3	29(1)	16,2	47(3)	26,3	34(1)	19	27	15,1	36	20,1	179(5)	48,3
Brassó	1	1,8	14	24,6	13(1)	22,8	12	21	6	10,5	11	19,3	57(1)	46,8
Fehér	2	3,1	12	18,8	13(1)	20,3	16	25	8	12,5	13	20,3	64(1)	48,2
Hargita	1	0,5	34	16,3	46	22	62	29,7	22	10,5	44	21	209	49,1
Hunyad	–	0	11	32,3	9	26,5	3	8,8	2	5,9	9	26,5	34	46,1
Kolozs	10	4,7	50(2)	23,4	46(6)	21,5	33(7)	15,4	34(3)	15,9	41	19,1	214(18)	46,9
Kovászna	5	3	34	20,5	31	18,7	38	22,9	21	12,6	37	22,3	166	48,4
Krassó-Sz.	–	0	–	0	1	25	1	25	1	25	1	25	4	54,3
Maros	5	1,8	61	22,4	53	19,4	60(1)	22	36	13,2	58	21,2	273(1)	48,1
Máramaros	2	5	8	20	13(1)	32,5	7	17,5	2	5	8	20	40(1)	45,5
Szatmár	2	1,6	23	18,5	31(1)	25	23	18,5	19	15,4	26	21	124(1)	48,6
Szeben	1	4,2	7	29,2	4	16,6	2	8,3	3	12,5	7	29,2	24	47,8
Szilágy	2	3,3	10	17	17	28,8	12	20,3	9	15,3	9	15,3	59	47
Temes	1	2,6	18(1)	46,1	6(2)	15,4	5(1)	12,8	1	2,6	8(2)	20,5	39(6)	42,4
Erdélyen kívül	3	9,7	13	41,9	5	16,1	6	19,4	4	12,9	–	0	31	38,8
Összesen	46(1)	2,9	347(7)	21,8	356(16)	22,4	328(10)	20,6	199(3)	12,5	315(2)	19,8	1591(39)	47,4

A fent említettek ellenére a magyarlakta vidékeken lelkészi szolgálatot teljesítő értelmiségiek által a vizsgált egyházak jóval arányosabban képviseltetik magukat, mint teszi azt a tanügyi értelmiség, oktatói által. Erre részben az egyházak független szervezeti státusza s ennél fogva az állami beavatkozás nehezebb érvényesülése, részben a hierarchikus szervezeti struktúra, valamint a szóban forgó értelmiségi tevékenység szolgálatjellege adhat magyarázatot.

II. Életkor szerinti megoszlás

Az egyházak igen nagy gondot fordítottak és fordítanak a hatáskörükbe tartozó értelmiségi réteg utánpótlására is. Tekintetbe véve a papi-lelkészi hivatás életre szóló jellegét, indokoltnak tartottuk statisztikáinkba felvenni azokat is, akik koruknál fogva már nyugállományba vonul(hat)tak. A korosztályok százalékos arányszámai még így is egyenletes és folytonos megoszlást mutatnak (lásd a 14. táblázatot). A 25 évesnél fiatalabbak alacsony számára logikus magyarázat a teológusképzés hatéves időtartama. Ugyanakkor a lelkészek jelentős hányada (mintegy 40–50%-a) tartozik a 26–45 év közöttieket tömörítő két korosztályhoz, míg a többiek közel fele 55 évnél fiatalabb. A tömbmagyar vidékek, valamint a püspöki székhelyeknek ott-hont adó nagyvárosok földrajzi elhelyezkedése érthetővé teszi mind a legfiatalabb, mind a legidősebb réteg nagyobb arányú képviselését néhány megyében (pl. Bihar, Kolozs, Kovászna, Maros, Szatmár). Ugyanakkor a nyugdíjkorhatár fölöttiek nagy arányából következtethetünk arra, hogy az egyházi értelmiség utánpótlása gondot okoz Brassó (29,8%), Hunyad (32,4%), Krassó-Szörény (50%) és Temes (30,6%) megyében. A legalacsonyabb ez az érték Arad megyében, az itteni lelkészek mindössze 12,8%-a idősebb 55 évesnél.

Az egyházi értelmiség esetében a meglehetősen kiegyensúlyozott helyzet indokolatlanná teszi a megyénkénti bemutatást. Például a lelkészeknek a városi magyar lakosság lélekszámához mért ezrelékes arányszáma az egyes megyékben csak egy-két tízezrelékes eltérést mutat. Ugyancsak egymáshoz jórészt közel álló értékeket találunk az életkor szerinti megoszlást bemutató táblázat egymásnak megfelelő helyein. A kirívóan eltérő esetekre a korábbiakban már felhívtuk a figyelmet. Amit befejezésül elmondhatunk: az egyházi intézményes keretekben tevékenykedő értelmiség mind régió, mind életkor szerint arányosan oszlik meg. A hiányosságokat egyelőre ideiglenes lelkészi szolgálattal pótolják, ám az utánpótlás ritmusát figyelembe véve előbb-utóbb minden gyülekezet állandó szolgálatot ellátó lelkészt kap.

Következtetések helyett

Az általunk gyűjtött adatok fényében többet nem tudunk láttatni. Egy, a jövőbeli változás-tendenciákra is rávilágító elemzés csak azután valósítható meg, miután adatbázisunkat teljesen felfrissítettük. Ugyanakkor a fenti statisztikai adatokból is kiderülhetett, hogy az erdélyi magyarság helyzete, különösen az oktatásügyet illetően, több helyen is sok kívánnivalót hagy maga után. Ha ez a helyzetkép kismértékben is, de segített felmérni a valós állapotokat, és így lehetővé teszi a problémák élesebb fénybe állítását, akkor előtanulmányként elérte egyik, részleges célját.

Az adatok megszerzésében nyújtott segítségükért köszönettel tartozunk az RMDSZ Oktatási Főosztályának, az RMDSZ Beszterce, Bihar, Máramaros, Kolozs és Szatmár megyei szervezeteinek, a Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége Hargita, Bihar és Fehér megyei szervezeteinek, az EMT kolozsvári irodájának, a Maros és Máramaros megyei tanfelügyelőségeknek, a katolikus, a református, az unitárius és az evangélikus egyház püspökségeinek, továbbá személy szerint köszönetet mondunk Albert Ferencnek, Andrási Györgynek, Balla Árpádnak, Balla Júliának, Böcskei Lászlónak, Bucur Katalinnak, Egeli Ferencnek, Ferenczi Ildikónak, Fodor Józsefnek, Fülöp Fischer Ildikónak, Gyenge Jánosnak, Hauer Melindának, Józsa Lászlónak, Kádár Miklósnak, Murvai Olgának, Pál Juditnak, Péter Mihálynak, Püsök Saroltának, Sisak Ferencnek, Stáb Ildikónak, Szabó Attilának, Szabó Jánosnak, Szócs Juditnak, Szűcs Istvánnak, Tonk Sándornak, Vida Noéminek.